

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0016

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT SEXTUM.

Metrosideros vera. Nani.

AB exoticarum descriptoribus plurima enarrantur ligna, quibus duritiem & nomen Syderoxyli tribuunt, cujus in aquosa India quatuor nobis innotuerunt species, quæ omnes tamen diversæ sunt arbores, parum inter sese convenientes, primum vero est genuinum Syderoxylum, quod cum *Julio Scaligero* nobis dicitur *Metrosideros*, in Orientalibus insulis nomine *Nani* notum. Secunda species est *Metrosideros Amboinensis*. Tertia *Metrosideros Moluccensis*. Quarta *Metrosideros Spuria*, quarum tres posteriores in tribus subsequentiis describentur capitibus.

Nani arbor est vasta, silvestris, crassitiem habens binarum ulnarum, plerumque recto adsurgens trunco, qui tamen sæpe ad unum alterumve latus parum sinuosus est. Ejus cortex exterior est glaber, æqualis, ex cinereo & ruffo mixtus, tenuis, inque vetusto trunco facile decorticandus, sub hoc viridis reconditur pellicula, restansque corticis pars vix minorem digitum crassa est, dura, & pallide ruffa, primo dulcis, dein adstringentis saporis. Rami admodum extensi sunt & incurvi: Folia referunt illa Caryophylli silvestris, sed sunt breviora, & in binas hujus arboris species distincta, vera enim *Caju Nani* est parvifolia, cujus folia quatuor quinque pollices sunt longa, binos & binos cum dimidio lata, crassiuscula, in firmum apicem desinentia.

Altera species est *latifolia*, quæ folia gerit quinque, sex, & septem pollices longa, binos & binos cum dimidio lata, cæterum inter sese convenientia, superiore parte hæc sunt glabra, læte virentia, tenuissimis ac vix dignoscendis venis transversalibus pertexta, uti in Caryophylli foliis id etiam observatur; sunt autem rariore magisque intricatæ, in inferiore vero parte magis protuberant, ubi numerosæ admodum sibi implicatæ sunt. Folia ipsa brevibus insident petiolis sibi opposita, quatuorque simul cruciata sunt, uti in Caryophyllorum foliis id obtinet. Inferiora autem semper minora sunt, ac sæpe solitaria, ramuli itidem cruciati sunt, inque longum apicem desinunt uti *Varinga*. Junioris arboris folia sequenti locata sunt modo, ramuli non vere cruciati sunt, sed tam bifidi quam trifidi, recti, rotundi, firmi, & glabri, ad quorum ortum magnum provenit folium, sex septemve pollices longum, quum cætera tantum quinque pollices longa sint, binos ac binos cum dimidio lata: Ramulorum extremum vel in longum terminatur apicem uti *Varinga*, vel in bina tenera sese aperit foliola: In adultis vero arboribus sequenti sese habent modo: Ramuli sunt breves & inordinati. In ipsum extremo bina ternave foliorum paria locantur plerumque cruciata vel parum obliqua, quatuor quinqueve pollices longa, brevibus insidentia petiolis, quæ in brevem desinunt apicem, qui in quibusdam non observatur.

In ramulorum extremo flores itidem cruciatim positi corymbis insident raris uti in Caryophyllis, sed non ita regulariter cruciati, hisce crescunt glauca capitula, pauca numero, quæ sese aperiant in quatuor parva, subrotunda, & crassiuscula petala, in quorum centro numerosa parva albicantia locata sunt stamina, in medio lutescentia seu sordide alba uti in *Bellide* minore, præterquam quod *Nani* flores sint minores, petalæque tenuiora, ad quorum basin stili erigitur firmus capitulo insidens, quod in fructum excrefcit, qui bacca est rotunda, major Juniperi baccis, minorque *Cerasis nigris*, supra umbilicata, non acuminata, sed cruciatim bifida, primo viridis, dein lutea, ac demum nigricans, diu arbori insidens; sub ejus tenui putamine parvum ac paleaceum reconditur semen, fere instar seminis *Lactucæ*, sed minus, atque ex fusco ruffum, quod bacca matura & dehiscens ejiciunt.

In vetustis truncis cortex fere duplex est, exterior enim cinereus ad cultri crassitiem ab interiore separatur, atque instar squamæ ipsi adhæret, optime referens corticem *Ligni Guajaci*, cum quo *Nani* multum convenit, uti id mihi peritus *Indiæ Occidentalis* perscrutator adseruit, qui magnam illius copiam decortica-

VI. HOOFSTUK.

Yzer-hout.

B*Y*de beschryvers van de vreemde planten vint men verscheide houten, die ze de bardigheid en toenaam van *Yzer* toeschryven, waar van ons in *water-Indien* vier soorten tot kennisse zijn gekomen, dewelke egter alle vier verscheide boomen zijn, met malkander weinig gemeenschap hebbende, te weten 1. het opregte *Yzer-hout*, het welk wy met *Jul. Scaliger* noemen *Metrosideros*, in deze Oostersche Eilanden met de naam van *Nani* bekend. 2. *Metrosideros Amboinica*. 3. *Metrosideros Molucca*. 4. *Metrosideros Spuria*: welke drie laatste in de drie volgende Kapittelen zullen beschreven worden.

1. *Nani* is een groote booge *Wout-boom*, in de dikte van twee mannen omvademens, meerendeels met een regten stam, of aan de eene, of andere zyde wat bogtig. De buitenste schorsse is glad, even, uit den grauw en ligt rossen gemengt, dun, en aan de oude stam ligt afschilvrende, daar onder leyt een groen buydeken, en vervolgens de verdere schorsse, schaars een pink dik, hard, en ligt-ros, eerst zoet, maar straks t'zamentrekkende van smaak. De takken zijn wyd uitgebreid, en zeer krom; de bladeren gelyken zeer na de wilde nagelen, dog zijn korter, en na de 2. soorten dezes booms onderscheiden, de eerste en opregte *Caju Nani* is de klein-bladige, wiens bladeren zijn 4. à 5 duimen lang, 2 en 2½ breed, dikagtig, met een styve spitze.

De 2. zoorte is de breed-bladige, met bladeren 5. 6. en 7 duimen lang, 2. en 2½ breed, anders malkanderen gelyk: Aan de bovenste zyde zijn ze glad, blyde-groen, met fyne en pas merkelyke adertjes over-dwers doorregen, gelyk aan de *Nagel-bladeren* te zien is; dog ydelere verwerder door malkanderen, aan de onderste zyde stekenze wat merkelyker uit, daar ze ontelbaar door malkander lopen. Zy staan op korte steeltjes tegens malkanderen, en maaken met haar viereen een kruis, gelyk de *Nagel-bladeren*. De agterste zijn altyd kleender, en staan dikwils alleen, zo staan ook de ryskens meest in 't kruis, en eindigen in een lange spits, gelyk de *Waringa*. De bladeren aan een jongen boom staan aldus: De ryskens staan niet regt in 't kruys, maar verdeelen bun zo wel in 2. als in 3., en zijn regt rond, styf, en glad, hebbende by haar oorspronk een groot blad, 6. en 7. duimen lang, daar de andere maar 5. lang zijn, 2 en 2½ breed. Het uitterste der ryskens of eyndigt in een lange spits, gelyk de *Waringa*, of opent zig in 2. jonge blaadjes. Aan de oude boomen is 't aldus: de taksens zijn kort, knoestig, en staan zonder order; aan haar uitterste staan nog 2. à 3. paren bladeren, meest in 't kruys, of wat schuyns, 4. en 5. duimen lang, op korte steeltjes, vooren met een korte spits, die men aan sommige geheel niet ziet.

Aan 't uytterste der ryskens komt ook in kruysen verdeelt 't bloetzel aan ydele kroontjes voort, gelyk aan de *Nagelen*, dog zo ordentlyk niet in 't kruys, daar aan komen blaauw-groene knoppen, weinige in 't getal, dewelke haar openen in vier kleine rondagtige en dikke blaadjes, daar in ziet men veel korte en witte draatjes, in de midden geelagtig, of vuyl-wit, gelyk de *Bellis Minor*, behalven dat de *Nani* bloeyzel kleinder, en de blaadjes fynder zijn, met een styf stiletje in de midden staande, op een knopje, waar uit de vrucht werd, 't welk zijn ronde beziën, grooter als *Jenever-beziën*, en kleinder als kriecken, boven op met een kuyltje, en zonder spits met 2. linien in 't kruys, eerst groen, daar na geel, ten laatsten swartagtig, en lange aan den boom blyvende; onder de dunne schaal leyt een klein en schubachtig zaad, schier dat van de *Latuwe* gelyk, dog kleinder en bruyn-ros, 't welk de beziën ryp zynde, en opberstende, uitwerpen.

Aan de oude stammen is de schorsse genoegzaam dubbel, want de buitenste graauwe, in de dikte van een mes, schilfert van de binnenste af, en hangt schubs-gewys daar aan, zeer gelykende de schorsse van *Pokhout* of *Lignum Guajacum*, met dewelke ons *Nani* groote gelykenisse heeft, zo als my een ervaren *West-Indisch* vaarder verzekert heeft,

ticavit, dicebat vero Ligni Guajaci corticem dulcis esse saporis, quum hic Nani cortex primo quidem dulcis ac lentus sit, si masticator, sed, uti dictum fuit, mox adstringentis est saporis cum notabili amaritie, dicebatque porro folia modumque crescendi cum Guajaci arbore convenire.

Hujus arboris lignum duplex est, crescitque more Ebeni, exterior enim trunci pars est lignum solidum instar lardi, interius ambiens cor, quod proprie illud est, quod Metrofideros seu Syderoxylum vocatur, non enim tantum ferrugineum gerit colorem, qui paulo tamen pallidior est, ex cinereo nempe & pallide fusco mixtus, sed adeo insuper durum ac ponderosum fere est hoc cor, ac ipsum ferrum: In junioribus vero arboribus est magis rufum, in vetustioribus autem magis fuscum ac fere pullum, glabrum, & grave instar marmoris, sed brevissimis venis variegatum, nec adeo tenuibus constat fibris ac Guajacum, duritie Ebum superans, sed non tenuitate, politum enim nunquam ita splendet ac Ebum.

Hæc dicta sunt de prima seu parvifolia specie, latifolia enim, quæ femina habetur, multo magis rufum gerit, mollius, ac villius lignum, ad cordis extremum semper durius quam in ejus medietate; quo autem vetustiores sint hæ arbores, eo magis fuscum est ipsarum cor, Amboinenses autem raro has cædunt arbores, sed tam diu ipsas suæ committunt naturæ, donec a ventis disjiciantur, quod hæ arbores præ aliis facile admittunt, non tantum per ponderosum ipsarum lignum, sed quod ejus vastissimæ radices sub terra tantum prorepant, maximæque supra ipsam eleventur, nec deorsum vergant, uti in Ebena, quodque magis in ipsis observatur, si non crescant in locis saxosis sed argillosis, & ad montium declivia loca.

Anni tempus. Plerumque Januario floret: Fructus vero mense Aprili observantur, sed usque in Octobrem ex arbore dependent: Locum amat hæc arbor argillosa majoribus mixtum lapillis, quoque saxosius sit solum, eo melius exhibet lignum; contra quæ in plana ac molli crescit terra, plerumque est species latifolia ac rubra, qualis in planis Javæ & Sumatræ plagis occurrit.

Nomen. Latine Metrofideros vera, seu Lignum Ferreum verum: Belgice Yzer-bout: Malaice Caju Bessi Benar. Amboinice Nani. Ternatenses quidam illud quoque vocant Hate Bessi, hoc autem nomen vulgo Samar tribuitur. Chinesibus Tbi Seë vocatur, h. e. filum ferreum, & Jamtsja h. e. lignum falsum, quum igni injectum strepitum movet instar falis, qua in re cum Ebena Mauritiano convenit.

Altera species Nani Merak dicitur, & Amboinice Nani Wajer, h. e. Nani aquosa. Metrofideros vero nomen ipsi primum inpositum est a Julio Scaligero, qui eam obscure describit Exercit. 181. Distinct. 27. doctus autem ille vir putat, vel forte ipsi sic persuasum fuit, hoc cor genuinum esse ferrum, vel id forte intellexit de miris quibusdam ejus qualitatibus, quæ in quibusdam observantur lignis, quæ tamen diversæ sunt, sæpe enim frustum ferri vel æris in his detegitur, uti & Javani narrant aliquando in sua accidisse regione, quæ frustra ipsis in magno sunt pretio, creduntque illum, qui hæc gerit, non posse vulnerari, de quibus porro rebus librum vide meum de Lapidibus sub nomine Dendritis. Metrofideros autem Græce vocatur omnis arbor, cujus cor aut ferream duritiem, aut ferri colorem habet.

Chinensium nomen Jamtsja huic inproprie tribuitur ligno, genuinum enim Jamtsja seu lignum falis peculiare Chinesum est lignum ex Kautschi & Koinam adductum, quod durissimum est, solidum, & album, quod Chineses adhibent, ut ipsi insculpant omne copiarium genus, certasque figuras, quodque igni injectum tantum excitat strepitum, ut ipsi ad stare quis nequeat, quod nostrum Nani non vel vix efficit. Diversum quoque est a Macassarenium Nani seu Nane, etiam Caju Sawa dictum, de quo vide Auctionarium meum. Ita quoque ab hoc ligno talia formantur instrumenta, qualia ex durissima Jambu arundine vel alio quovis ex duro ligno confecta forma pastini fabricata, quibus medulla Sagus arboris contunditur.

Locus. Optimum ac elegantissimum habetur, quod in Amboina crescit, præsertim in districtu ab Oerimesen usque ad Nussauwe, ubi toti montes ab hisce

Tom. III.

arbo-

beest, die 'er meenige van gekapt hadde, dog by zeide; dat de schorffe van 't Pokbout of Lignum Guajacum, zoet van smaak en Gomachtig is, daar die van Nani in 't eerste wel zoet, en lenig in 't knouwen is, maar als gezegt; verandert straks in een groote adstrictie, met een merkelyke bitterheid, voorts de bladeren en manier van wassen; zeide by, met den Pokbout-boom wel overeen te komen.

Het hout van dezen boom is tweederley, en wast op de manier van 't Ebbenhout, want het buitenste deel des stams is een vast hout, als spek, het binnenste bert omgevende, 't welk is het gene men eygentlyk Yzerhout noemt; want het is niet alleen Yzer-roestig van koleur, dog wat ligter, te weten, uit het graauwe en ligt-bruine gemengt; maar ook zo hard en swaar, als yzer ten naasten by. Aan de jonge boomen is het roffer, maar aan de oude bruynder, en bykans aard-verwig, glad, en swaar, als marmar, dog met korte adertjes gestreept, en zo fyn niet als Pokbout, aan hardigheid het Ebbenhout overtreffende, maar niet in fynte, want het gepolyste wil nooit zo glimmen, als het Ebbenhout.

Dit is gezegt van 't eerste of kleynbladige geslagt; want het groot-bladige, 't welk men voor 't wyfken hout, is veel roffer, weeker, en slegter van hout, aan de kant van 't bert altyd harder, dan in de midden. Hoe ouder deze boomen zyn, hoe bruynder 't bert word, dog de Amboinzen kappen hem zelden om, maar laten hem zo lange staan, tot dat by van de winden omgeworpen word, 't welk dezen boom voor anderen onderworpen is, niet alleen wegens zyn swaar gewigte van hout, maar om dat zyne breedte wortelen langs de aarde kruipen, en de grootste boven de aarde bloot staan, en niet regt nederwaarts gaan, gelyk aan den Ebbenhout boom, en dat nog meer, als ze op geen stenigen, maar klyagtigen gront staan, en in 't bangen der bergen.

Sayzoen. Hy bloeit meest in January: De vruchten ziet men in April, dog blyven aan de boomen hangen tot in October; hy bemind een klyagtigen gront, daar groote steenen onder gemengt zyn, en hoe steeniger de grond is, hoe beter het hout valt, daar en tegen het gene op een vlakke en zachte grond wast, is meest van het breedbladige en roode geslagt, diergelyke men op de vlakke landen van Java, en Sumatra vint.

Naam. In 't Latyn Metrofideros Vera of Lignum Ferreum Verum. In 't Duitsch Yzer-hout: Maleys Caju Bessi Benar. Amboinsch Nani. Zommige Ternatennen noemen het ook Hate Bessi, dog dien naam werd in 't gemeyn aan het Samar gegeven. Chinees Thi Seë, dat is, Yzerdraat, en Jamtsja, dat is zout hout, om dat het in 't vuur een weinig knerst, als zout, 't welk het met 't Mauritiaansche Ebbenhout gemeen heeft.

De tweede soorte noemt men Nani Merak, en in 't Amboinsch Nani Wajer, dat is waterachtig Nani. De naam van Metrofideros is hem eerst van Julius Scaliger gegeven, die hem donker afschietst Exercit. 181. Dist. 27. hoewel dien goeden Heer aldaar gemeent heeft; of misschien also wy gemaakt is, dat dit bert van wezentlyk yzer zy, of men moest hem verstaan van zommige raare toevallen, als men in eenige houten, die doch verscheyden zyn, zomtyds een stukken yzer of koper vindt, gelyk de Javanen zeggen nu en dan op haar land gebiedt te zyn, welk stukjes zy in groote agting houden; en geloven, datze den dragenden zullen onquetsbaar maaken, van welke dingen ziet myn Steen-boek onder den naam van Dendritis. By de Grieken wert elke boom Metrofideros genaamt, welkers hart zo hard als yzer is, of deszelfs koleur heeft.

De Chineeze Naam Jamtsja werd egter dit hout oneygentlyk gegeven, want het regte Jamtsja of zout hout is een byzonder hout uyt China Kautschi en Koinam komende, zeer hart, digt, en wit, 't welk de Chineezen gebruyken, om alderhande loof-werk en figuren daar in te snyden, ende in 't vuur zo geweldig knerst, dat men daar by niet staan kan, 't welk ons Nani niet of weinig doet. Ook is het te onderscheiden van der Macassaren Nani of Nane, anders Caju Sawa genaamt, waar van ziet myn Auctionarium. Zo werden ook van dit hout gemaakt zodanige Instrumenten als van de hardste Bamboes, of eenig ander hard hout gemaakt, in gedaante van een diffeltje of bouwweeltje, waar mede men 't merg uyt den Sagu-boom kleyn kapt.

Plaats. Men hout dat het schoonste en beste valt op Amboina, inzonderheid in 't Gespanschap van Oerimesen tot Nussauwe toe, alwaar men geheele bergen heeft, meest

C

vol

arboribus occupati occurrunt, quarum vetustissima magna in copia a ventis projecta jacent. In parva quoque reperitur Cerama, Kelanga, Bonoa, ac porro in omnibus saxosis insulis adjacentibus, invenitur quoque, sed raro, in planis Javæ campis circa Samarang & Sumatram, sed vilis ejus species; illud autem ob gravitatem deferri nequit, unde Javani & Malaïenses illud ab Amboïensibus petunt. Melius est quod in Cautilia & Coynama crescit, quod a Chinenfibus multum expetitur, ad gubernacula & anchoras navium.

Ufus. Lignum hoc perenne fere habetur tam in aqua quam in terra, quod ipsum superat ferrum, quod hisce in terris quam maxime extabescit, præsertim si ab acris noctis aëre tangatur: Contra hoc lignum pluviis, ventis, aquæ, terræ, ac præsertim aquæ marinæ optime resistit. Hinc a Chinenfibus aliisque mercatoribus mare frequentantibus magno habetur in pretio, ex quo navium gubernacula anchorasque formant, navis vero moderamini aliud levius jungunt lignum, ut ligni latitudini parcant, ad anchoras vero tota crassa istius ligni eliguntur segmenta, quæ in aqua instar lapidis fundum petunt, quas in binas quasi formant manus, uti oportet, inque medio foramen excavant, cui anchoralem intrudunt fustem ex alio confectum ligno; hunc in finem petunt plerumque magna frustra ex Cautili & Coynama, ita ut ipsis unum navis majoris gubernaculum constet quadringentis vel quingentis imperialibus, anchoraque ab octoginta ad centum imperiales.

Amboïenses incolæ quotannis solebant magna quædam hujus ligni frustra in Javam adducere, quale ex silvis petitum ac casum ibi est, quod permutabant aliquando binis, aliquando uno Oryzæ talento; lignæ hæ anchoræ ab ipsis meliores censentur, inque aqua marina durabiliores quam nostræ ferreæ, quum coffus Capang dictus nunquam hoc etiam perforaret lignum, uti in aliis sæpe fit duris lignis. Amboïensibus raro est in usu ad ædificationem, ac tantummodo postes quosdam eligunt, si in silvis hos inveniant, quorum exterius lignum jam computruit, quos non dolatos & angulosos ædibus suis adponunt, ligamentisque connectunt, quum clavos non admittat hoc lignum, quod soli exponi non amat, quum fissuras contrahat tenues, ac superficiem fordide cineream, nihilominus tamen perennat.

Totum ego vidi vallum ex claustris confectum, foliisque obductum deflagrantem, cujus totum tectum uno firmatum erat poste hujus ligni, omniaque per horam circa longum hunc postem consumebantur, atque in carbones convertebantur, hic autem postis intactus persistebat, excepto quod ejus superficies tosta ac nigro obducta esset cortice per flammam. Opera, quæ ex hoc ligno formanda sunt, ex recenti & semisicco ligno fabricari oportet, quum siccum neque ferra neque dolabra elaborari possit, subtilis vero ferra satis facile siccum penetrat lignum, si interim aqua adspargatur, alioquin flammam conciperet, nec ferra penetrare posset. Cistarii & torniones quam maxime hocce vexantur ligno, dolabra enim nihil ex hoc consumere potest nisi levem brevemque quasi lanuginem, asserculique porro fortiter fricando poliendi sunt. Tornio suam exercens in hoc lignum artem, mortarium mihi fabricavit, sed antequam elaboratum esset, tot frangebatur instrumenta, ut ejuraret hocce lignum, nec unquam iterum elaboraturum sese illud adfirmaret, nec mihi etiam placeret talem solvere laborem, totque perdita instrumenta.

Cortex sponte ex trunco sese separans adprobaturum est medicamentum, ad sistendum fluorem album & Diarrhæam, si parum contusus cum veteri masticeur Pinangæ fructu, addito pauxillo Zingiberis, Caryophyllorum, Nucis Moschatæ, & Allii, quorum succus deglutendus est.

Ex vetustis & deciduis arboribus carbonarii Societatis Indicæ in Amboïna suos exurunt carbones, qui elegantissimi sunt melioresque, quam si ex aliis lignis combustis essent, sunt enim ingentes & solidi carbones, licet supra terram exurantur, sed cespitibus tecti, alia autem ligna in fossis exurenda sunt.

Mirum est hoc lignum melius ignem concipere flammamque emittere pluvioso quam sicco aëre, adeoque vehementer excandescit, acsi candens esset metallum: Fabri etiam testantur nullos sese hisce in terris habere

vol van dezen boom, en de oude met meenigte door de winden omgeworpen. Men vint het ook op klein Ceram, Kelang, Bonoa, en voorts op alle steenachtige Eilanden daar rondom gelegen; men heeft het ook, dog schaars, op de vlakke velden van Java omtrent Samarang en Sumatra, dog van de slechte zoorte, 't welk men wegens zyn swaarte niet wel kan afbrengen, dierhalven het de Javanen en Maleyers van de Amboïenzen eïsschen. Beter is het gene in Cautilie en Coynam valt, 't welk van de Chinezen zeer gezocht werd, tot roers en ankers van baare vaartuigen.

Gebruik. Dit hout werd bykans onvergankelyk gebouwen, zo in 't water, als in de aarde, konnende zelfs het yzer tergen, het welk in deze Landen de tering magtig onderworpen is, inzonderheid als het van de scherpe nagtlugt geraakt werd. Daar en tegen kan dit hout bestaan tegen regen, wind, water, en aarde, inzonderheid het zoud-water. Hierom is het by de Chinezen en andere Kooplieden, die ter zee vaaren, in groote agting, om roers en ankers van baare groote Jonken daar van te maaken, dog aan 't roer, ander ligt hout begtende, om de breedte van 't hout te winnen, maar tot de ankers nemen ze slechts breede dikke planken, die in 't water zinken als een steen, dezelve formeerende tot twee banden, als een anker behoort, en maaken een gat in de midden, daar ze een anker-stok van ander hout in steeken; hier toe balen ze meest de groote stukken van Cautili en Coynam, komende haarlieden een roer tot een groote Jonk 400 à 500 ryksdaalders te staan, en een anker van 80 tot 100 ryksdaalders.

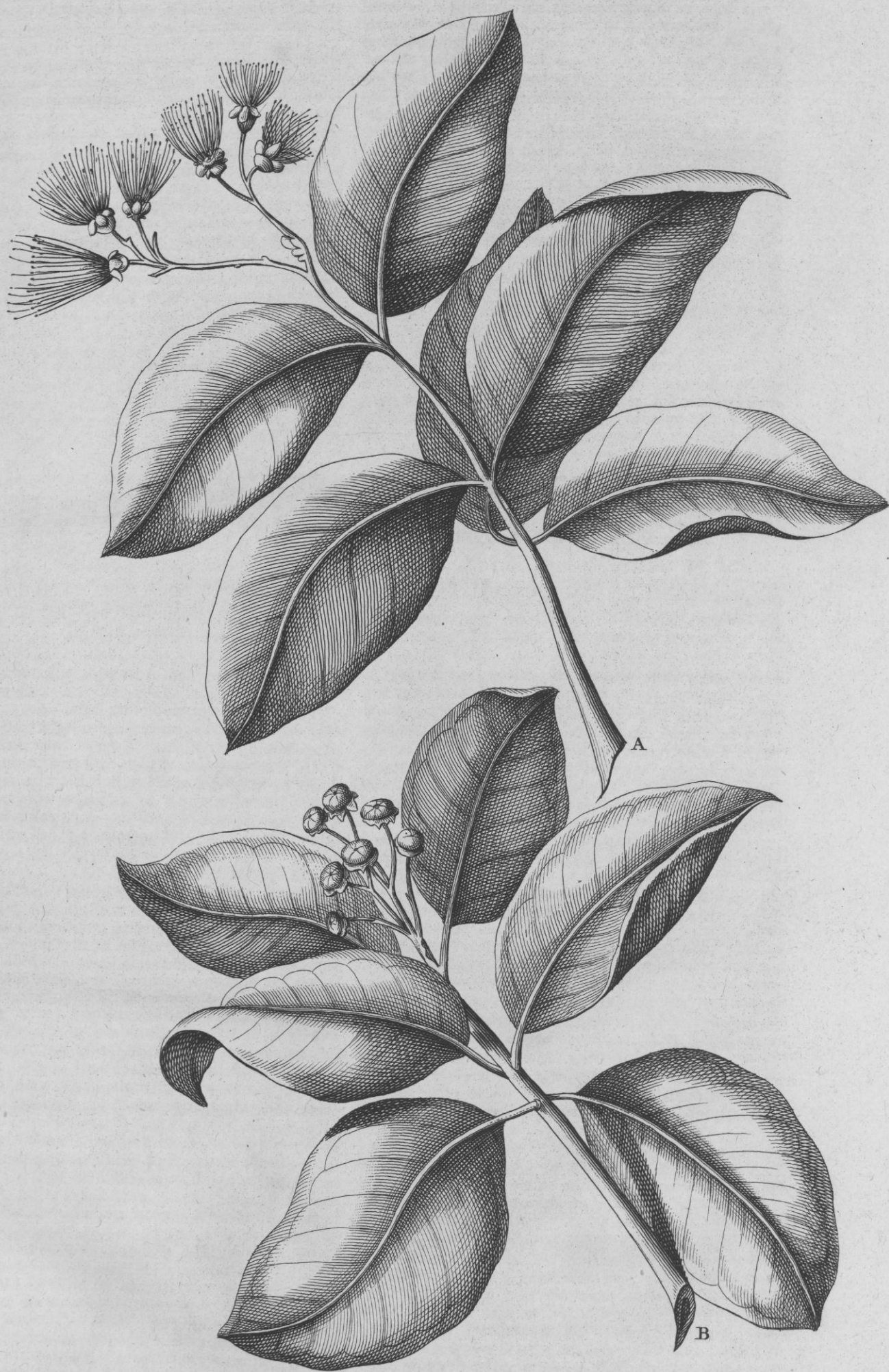
De Amboïsche Borgers plegen jaarlyks eenige groote stukken naar Java te brengen, zo als 't uyt het bosch komt, en ruig gekapt, daar ze een, en zomtyds twee lasten ryst voor kregen. Deze houtse ankers worden van haarlieden voor beter, en in 't zout water durabelder geacht, dan onze yzere, om datter de boor-worm, Capang genaamt, nooit in komt gelyk wel in andere harde houten. De Amboïenzen gebruiken het weinig tot baren huisbouw, nemende zomtyds eenige stylen, die ze in 't bosch vinden omgevallen, en waar van het buytenste hout of spint vergaan is, die ze dan zo ongeschaaft of boekig als ze zyn, aan baare buyzen zetten, en met het ander werk vast binden, want daar valt geen spyker in te slaan. Dit hout wil egter niet wel in de zon staan; want het daar van kleyne spleten en een lelyke graauwe buidt krygt, niet te min onvergankelyk blyft.

Ik hebbe een geheel bolwerk van Pallisaden gemaakt, en met Atap gedekt, rustende het geheele dak op een middel-styl van dit hout, zien afbranden, dat het wel een uur rondom dezen styl in volle vlam stondt, en alles tot koolen raakte, maar dezen langen staak bleef onverteert staan, hebbende van buyten slechts een swarte korst gekregen. Wat men daar van maaken wil, moet uit het versche en half gedroogde hout geschilden, want het geheele droogge met de zaag en schaaf qualyk te bearbeiten is, dog door 't droogge kan een kort getande zaag nog redelyk passeren, en moet onder 't zagen water daar op druypen, anders raakt het in brandt, en de zaag kan 'er niet meer door. De Kistmakers en Drayers zien baren verdrietigen vyandt aan dit hout, want een schaaf kan daar van niets, dan eenige korte wolte afnemen, en de plankjes moet men eindelyk met sterk scburen nog effen krygen. Een Drayer willende zyn konst betonen, heeft my een vyzel daar van gemaakt, dog hy brak zo veel gereetschap daar op, dat hy verloofde nooit meer in dat hout te willen werken, en my ook niet lust zodanigen arbeid en gereetschap meer te betalen.

De schorffe die van zelfs van de stamme afschilfert, is een geëxperimenteert geneesmiddel, om de witte vloet en buykloop te stoppen, als men dezelve eerst een weinig kneust, daar na met een oude Pinang knouwt, daar by doende een weinig Gember, Nagelen, Note Muschaten, en een weinig knoplook, het zap daar van inswelgende.

Uit de oude en omgevallene boomen, branden de Compagnies Koolbranders in Amboïna alle baare koolen, die zeer schoon worden, en beter dan van ander hout, te weten groote en vaste koolen, al brant men 't boven de aarde, dog met zoden toegedekt, daar men ander hout in kuylen moet branden.

Het is wonderlyk, dat dit hout beter 't vuur ontfangt, en ligter brandt by regenachtig, dan by droog weer, gevende een zulke geweldige hitte van zich, als gloeyent metaal; de Smits verklaren geen andere koolen in deze ge-

habere carbones, qui tantum excitant ardorem illis *Nani*. Lignum hoc satis facile per longitudinem findi potest, ex quo postes securiumque manubria formari possunt, ut & mallei, quibus claustrorum clavos intrudunt. Chineses tenuem hujus ligni scobem seu rasuram adhibent, quam ulcerationibus inspergunt, ut exsiccentur. In Japana hoc lignum tam caro constat pretio, ut nulli nisi regi vendi liceat, si Chineses ex aliis id adportent locis, ut regis navigia primum hocce extruantur.

Uti supra dictum est, vera *Nani* non tantum crescit in Javæ regione post Samarangam in Oryzæ arvis, sed altera insuper ejus species *Alikukon* dicta, a *Nani* non diversa, nisi quod majora gerat folia, colorem habeat magis rufum, longioribusque confert fibris, unde & melius elaborandum est ejus lignum in latos cistarum asseres, menfarum, similiumque, contra *Nani* brevibus constat fibris & intricatis, unde & secures dolabramque non admittit hoc lignum. Hanc vero puto nostram supra memoratam *Nani Mera* esse.

Tabula Septima

Ramum exhibet ad Litt. A. floriferum arboris, quæ *Metrosideros vera* seu *Nani* vocatur.
B. Ramum denotat frugiferum.

OBSERVATIO.

Arbor hæc sub nomine *Nani* a *Valent.* in *Amboinae descript.* pag. 220. occurrit, & in *Tab.* sub No. LIII. exhibetur.

In AUCTUARIÏ capite tertio *Metrosideros Macassarensis* seu *Caju Sawo-Nane* sequenti describitur modo.

Licet arbor hæc exotica idem cum *Amboinensi Metrosidero vera* seu *Caju Nani* supra lib. 4. descripta gerat nomen, adeo tamen ab ipsa differt, ut tanquam diversam arborem hic eam describere voluerim. Tantam cum *Bonga Tanjong* gerit similitudinem, ut quam diu teneræ sunt, nec fructus proferunt, a sese invicem vix dignosci possint, nec inpropriè ad unum genus reducantur; hæc in re tamen differunt, quod *Caju-Sawo* coma quasi stratis aucta crescat, uti arbor *Pule*, quum *Tanjong* densam & tumidam quasi gerat comam.

Macassareses *Nani* duas quoque numerant species, quæ enim in scopulosis crescit insulis; pusilla est instar *Limonii*, truncum gerens incurvum & sinuosum, quæ vero in arenoso & molli crescit solo, in *Lansii* arboris altitudinem excrevit in silvis, ubi ejus truncus tam crassus est, ut vir vix eum complecti possit, ejus coma, uti dictum fuit, separata est. Ejus cortex est nigricans, rugosus, fissus, crassus, & fragilis, in vetustis truncis in lamellas separatus, uti in vetusta *Sideroxyli* arbore. Rami in plurimos breves ramulos divisi sunt, inque iis folia locata sunt solitaria, inordinata, in uno tamen alterove loco bina aliquando sibi sunt opposita, quæ *Tanjong* quoque folia referunt, sed sunt latiora, & superius rotundiora, tres vel tres cum dimidio pollices longa, ultra binos lata, in obtusum apicem desinentia, deorsum inflexa, vetusta vero folia superius bifida sunt, suntque porro glabra & firma instar pergameni, subtilissimis ac vix dignoscendis transversalibus venulis inferiore sua parte pertexta.

Flores illis *Bonga-Tanjong* sunt similes, sed majores, diversumque fundentes odorem, nec adeo gratum, immo potius fetentem. Fructus nunc solitarii, nunc bini ternive brevi petiolo communi insident, magnitudine semi perfecti *Limonis Nipis*, suntque diversæ formæ, nunc enim inferiore parte angustantur, & superiore dilatantur instar *Pyræ*, nunc vero sunt *Lansiformes*, alii superiore magis acuminantur parte instar cordis, qui omnes in summo brevem gerunt apicem, quam diu sunt teneri, exterius aurantii coloris, dein ex nigro fusci sunt. Sub tenui fragilique ipsorum putamine

gewesten te hebben, die zulke bitte geven, als die van *Nani*. Het laat zig redelyk wel in de lengte splyten, daar men dan stylen van bylen en knuppels van maaken kan, die men als hamers gebruykt, om pagger-bouten aan malkanderen te spykeren. De Chinezzen nemen het syne zaagmeel van dit hout, en stroyen 't in de Ulceratien, om die te doen opdroogen. In Japan is het zo duur, dat men het aan niemand mag verkoopen, dan aan den Koning, als het de Chinezzen van andere plaatzen daar aanbrengegen, op dat 's Konings vaartuigen eerst daar vangeriest werden.

Als gezegt, zo wast niet alleen het regte *Nani* op Javalandwaart in, agter Samarang in de ryst-landen, maar ook nog een tweede zoorte daar van *Alikukon* genaamt, van 't *Nani* niets verschillende, dan dat het grootere bladeren heeft, rosser van koleur, en langdradiger is, dierbalven gemakkelijker om te werken tot breede planken van Kisten, Tafelen, &c. daar het *Nani* kortdradig en warrig is, onbekwaam voor byl en schaaf. Dit oordeele ik ons bovenstaande *Nani Mera* te zyn.

De zevende Plaat

Vertoont by Lett. A. een bloemdragende Tak van een boom, die de opregte *Yzer-boom* ofte *Nani* genaamt wert.
B. Wynt aan deszeits vrugt dragende Tak.

AANMERKING.

Deze Boom komt mede voor by *Valent.* in de Beschryving van *Ambon*, op pag. 220. en wert *Nani-Boom* van hem genaamt, en op de Plaat onder No. LIII. verbeeldt.

In het derde Hoofdstuk van het Byvoegzel wert de Macassersche Yzerhout-Boom op de volgende wyze beschreven.

Hoewel deeze uytlandsche boom dezelfde naam draagt met het *Amboinsche Metrosideros vera* of *Caju Nani*, hier boven in 't 4de boek beschreven, zo verschild bynogtans zo veel daar van, dat ik hem voor een byzonderen boom heb willen beschryven. Hy heeft zulke gelykenisse met de *Bonga Tanjong*, dat ze nog jong zynde, engeen vruchten dragende, qualyk van malkander te onderscheiden zyn, en dierbalven niet onbillyk onder een geslagt mogen gerekent worden: Hier in verschillen ze egter, dat *Caju-Sawo* aan zyn kruyn met lagen boven malkander groeit, gelyk den boom *Pule*, daar den *Tanjong-boom* een digte en bolagtige kruyn maakt.

De *Macassaren* hebben van haar *Nani* ook twee gedaantens, want het geene op klippige Eilanden groeit, blyft kleen als een *Lemoen-boom*, met een bogtige kromme stam, maar het geen in zandige en weeke grond staat, schiet zo hoog op als een *Lance-boom*, in 't wild met een stam zo dik, dat hem een man kwalyk omvademen kan, en met een verdeelde kruyn, als gezegt. De schorse is swartagtig, ruyg, gescheurd, dik, en breeksaam, aan de oude stammen met lappen afspringende, gelyk aan 't oude yzerhout. De takken staan vol korte ryskens, en aan dezelve de bladeren enkelt en zonder ordre, dog hier en daar ziet men ook twee tegens malkander staan, deze nu gelyken mede na de *Tanjong-bladeren*, dog zyn breeder en voren ronder, 3 en 3½ duym lang, ruym twee breed, voren met een stomp spitsje, nederwaarts gekromt, dog de oude bladeren schynen voor gekloven te zyn; voorts glad ende styf als perkament, met subtile en van onderen pas kennelyke adertjes, dewelke dwers lopen.

Het bloeizel is mede dat van *Bonga-Tanjong* gelyk, dog grooter en van een anderen reuk, die zo aangenaam niet en is, ja veel meer stinkende. De vruchten staan enkelt, zomtyds twee en drie op een kort steeltje by malkander, in de grootte van een half-wassen *Lemon Nipit*, dog van verscheide gedaante; want zommige zyn van agteren smal, en voren breed, gelyk een *Peer*, zommige zyn *Lance-formig*, andere na voren spitzer, gelyk een hert, alle met een kort spitsje boven op, zo lank als zy jonk zyn, van buyten eerst oranje-geel, en ten laafsten swart-bruyn. Onder een dunne en brosse schaal, leyt een smeerig vleesch.

tamine mucosa reconditur caro seu medulla, saporis dulcis instar Dactylorum, cum grata aciditate mixti, qua in re cum fructibus ac medulla Bonga Tanjong conveniunt.

In hac medulla tria, aliquando bina vel quatuor lapidea locantur officula adunata, quodammodo convenientia cum seminibus quartæ silvestris Vidorici speciei, plerumque tamen referunt citharam, alia vero semi plenam lunam, horumque pars angustior ad petiolum tendit. Officula hæc obscure lutei sunt coloris, in dorso glabra & splendentia, in inferiore vero parte cinerea sunt vel pallida, quæ nucleum continent albicantem. Hi fructus erecti semper pedunculis insident in ramis, licet adeo emarcti sint, ut ipsorum decident fragmenta.

Magnum arbori adferunt ornamentum; sub læte viridi enim ejus coma fructus hi eriguntur tricolores, aurantii nempe, fusci, & nigricantes. Ex ramis abruptis, & vulnerato cortice paucum exstillat crassum lac, uti in Bonga Tanjong. Lignum gerit hæc arbor solidum & grave, ad oras albicans, sed ad interiorem sensim partem rubescens, quod in solo durabile est, qua in re ab omnibus Vidorici speciebus differt.

Nomen. Latine *Metrofideros Macassarensis*. In Macassar & Bima vocatur *Nane*. Malaice & Javanice *Caju Sawo*. An vero *Caju Sawo* & *Caju Sau* unum idemque sit nomen, determinare nondum possum, *Caju Sawo* saltem inserviret quoque anchoris, si satis magna ejus fragmenta conquiri possint, sed plantatas arbores nemo facile permittit cædi, quæque in silvis crescunt, plerumque incurvæ sunt & breves. Per *Caju Sau* seu lignum anchorale aliquoquin intelligitur *Amboinensium Nani*, licet in Java vulgares anchoræ ex *Mangio celfo* seu *Lalary* ligno fabricentur.

Locus. In Amboina ignota est hæc arbor, sed vulgaris in Macassar & Bima, maxime vero in parvis saxosisque insulis, qualis *Tanakeka* est ad favoniam Celebes partem sita: Parva copia occurrit in Java, ac potissimum prope ædes plantata. Ex Macassara jussi adferri ejus officula seminalia, sed ex viginti vix unum progerminavit, harum juniorum arborum folia erant oblongiora & acutiora, quam supra descripta sunt, ita ut incertum sit, quam diu nullos proferat fructus hæc arbor, an sit *Tanjonus* an vero *Nane*-arbor.

Ufus. Maturi fructus in forum venales deferuntur tam in Macassara quam Bima, qui crudi eduntur, dum grati sint saporis: Magnates ante ædes suas illam plantant ob elegantem ejus formam gratamque umbram: Recti ejus trunci in Macassara ac Bima adhibentur ad ædium postes, qui in solo licet cænofo durabiles admodum sunt, ex aliis vero non ita rectis manubria securium ac dolabræ formantur, optime referentes *Lausa-Utan*. Ex hoc ligno alia præterea minora fabricantur opera in Java, dum ita politum elaborari possit.

Hæc eadem arbor in *Hort.* describitur *Malab.* part. 4. Fig. 25. nomine *Manilkara*. Portugallice *Fruita Manilha*. Belgice *Loebessen* seu *Chinensia pruna*, dum ibi creditur primum hanc arborem ex Manilhis & Sina in Malabaræ adductam fuisse regiones, licet apud nostrates alius notus fructus sit, & occurrat sub nomine *Prunorum Chinensium*, qui a *Letschis* differunt.

Tabula Octava

Ramum exhibet arboris, quæ *Metrofideros Macassarensis* vocatur.

Ubi Litt. A. ramulum ejusdem arboris, ex *Javana* denotat.

B. Ejus *Florem*.

C. *Calicem* cum *Stylo*.

D. Vero *Fructus*.

E. E. E. *Officula seminalia* demonstrant.

OBSERVATIO.

Quum hujus arboris flores in textu non describantur, ex *Hort. Malab.* ipsorum descriptionem subjungam.

Flores

of merg, zoet van smaak gelyk Dadelen, met een aangename rynsigheid vermengt, waar in ze wederom met de vruchten en merg van Bonja Tanjong overeenkomt.

In dit merg staan drie, zelden 2 of 4 steenharde korrels tegens malkanderen, eenigzints overeenkomende met de zaaden van de vierde wilde soorte van *Widorick*, dog in 't gemeen verbeeldenze een *Luyt*, zommige een halve maan, en met het smalste einde zien ze na agteren na den steel. De korrels zyn donker-geel, op de rugge glad en blinkent, dog aan den buyk zynze graauw of doof, binnen met een witten beest. Deze vruchten staan altyd overeind aan baare takken, al zynze zo oud en vergaan, datze met stukken afvallen.

Zy geven den boom een groot vercierzel, onder dat jeugdige lof altyd te zien de overeind staande vruchten van drierley couleur, te weeten, oranje-geel, bruin, en swart-agtig. Uyt de afgebrokene takken, als mede uit de gequetste schorsse loopt een weinig dikke melk, gelyk mede de Bonga Tanjong doet. Het hout is digt en swaar, aan de kanten wit, maar na binnen toe allenckens rooder, in de grond durabel, en daar in van alle *Vidoric* zoorten verschillende.

Naam. In 't Latyn *Metrofideros Macassarensis*. Op Macassar en Bima het Nane. Op Maleyts en Javaans *Caju Sawo*. Of dit *Caju Sawo* en *Caju Sau* eenderley naam zy, kan ik nog niet zeggen; immers *Caju Sawo* zoude mede tot ankers dienen als men het groot genoeg krygen konde, maar de geplante boomen wil niemant geern laten omkappen, en die in 't wild groeyen zyn gemeenlyk krom en kort. Door *Caju Sau* of anker-hout, verstaat men anders het *Amboinsche Nani*, hoewel ze op Java de gemeene ankers van het *Mangium Celfum* of *Lalary*-hout maken.

Plaats. In Amboina is by onbekend, maar gemeen op Macassar en Bima, dog meest op kleene en klippige Eilanden, gelyk *Tanakeka* is aan de zuydwest-boek van Celebes. In kleene quantiteyt heeft men hem op Java, en meest alleen by de woningen der menschen geplant. Van Macassar heb ik de korrels hier laten komen, dog van 20 isser qualyk een opgekomen, en aan de jonge boomen zyn de bladeren langwerpiger en spitzer dan boven staat, zo dat men twyffelt, zo lang by nog geene vruchten draagt, of 't een *Tanjong* of een *Nane*-boom wil werden.

Gebruik. De rype vruchten werden op den markt te koop gebragt, zo op Macassar als Bima, om raauw te eeten, dewyl ze aangenaam van smaak zyn. De groote Heeren planten hem voor baare buyzen, wegens zyne fraaye gedaante en goede schaduw. De regte stammen werden op Macassar en Bima gebruikt tot stylen van huizen, dewelke in de grond, ja zelfs in den modder zeer duurzaam zyn: Uyt 't ander, 't welk zo regt niet is, makenze steelen tot bylen en bytelen, als mede tot schaven, gelykende zeer wel na *Lausa-Utan*. Noch meer andere fraaye, dog kleene werken, werden op Java van dit hout gemaakt, dewyl het zig zo glat laat werken.

Deze zelfde boom wert beschreven in *Hort. Malab.* part. 4. Fig. 25. met de naam van *Manilkara*. In 't Portugeesch *Fruita Manilha*. Op 't Nederduits *Loebessen* of *Chineesche pruymen*, dewyl men aldaar geloof, dat by eerst uit de *Manilhas* en uit Sina in de *Malabaarsche* landen gebragt zy, hoewel by de onze een andere vrucht bekend is met den naam van *Chineze pruymen*, die mede verschillen van de *Letschis*.

De achtste Plaat

Vertoont een Tak van de *Macassarsche Metrofideros* ofte *Izer-hout*.

Alwaar Litt. A. een Takje van diergelyke boom op Java voortgekomen zynde, vertoont.

B. Deszelfs *Bloem*.

C. De *Kelk* met de *middelstyl*.

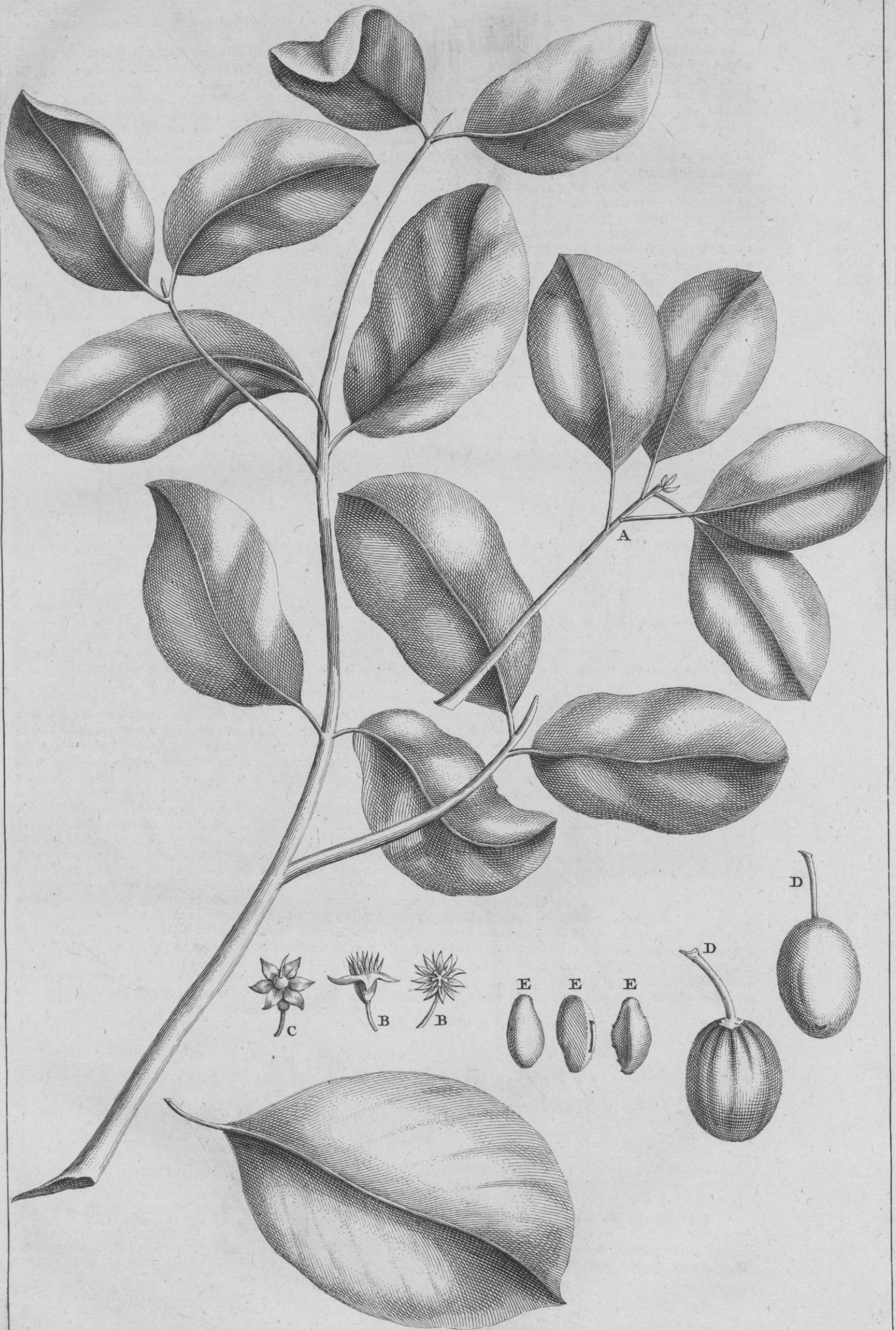
D. Wyft aan de *vruchten*.

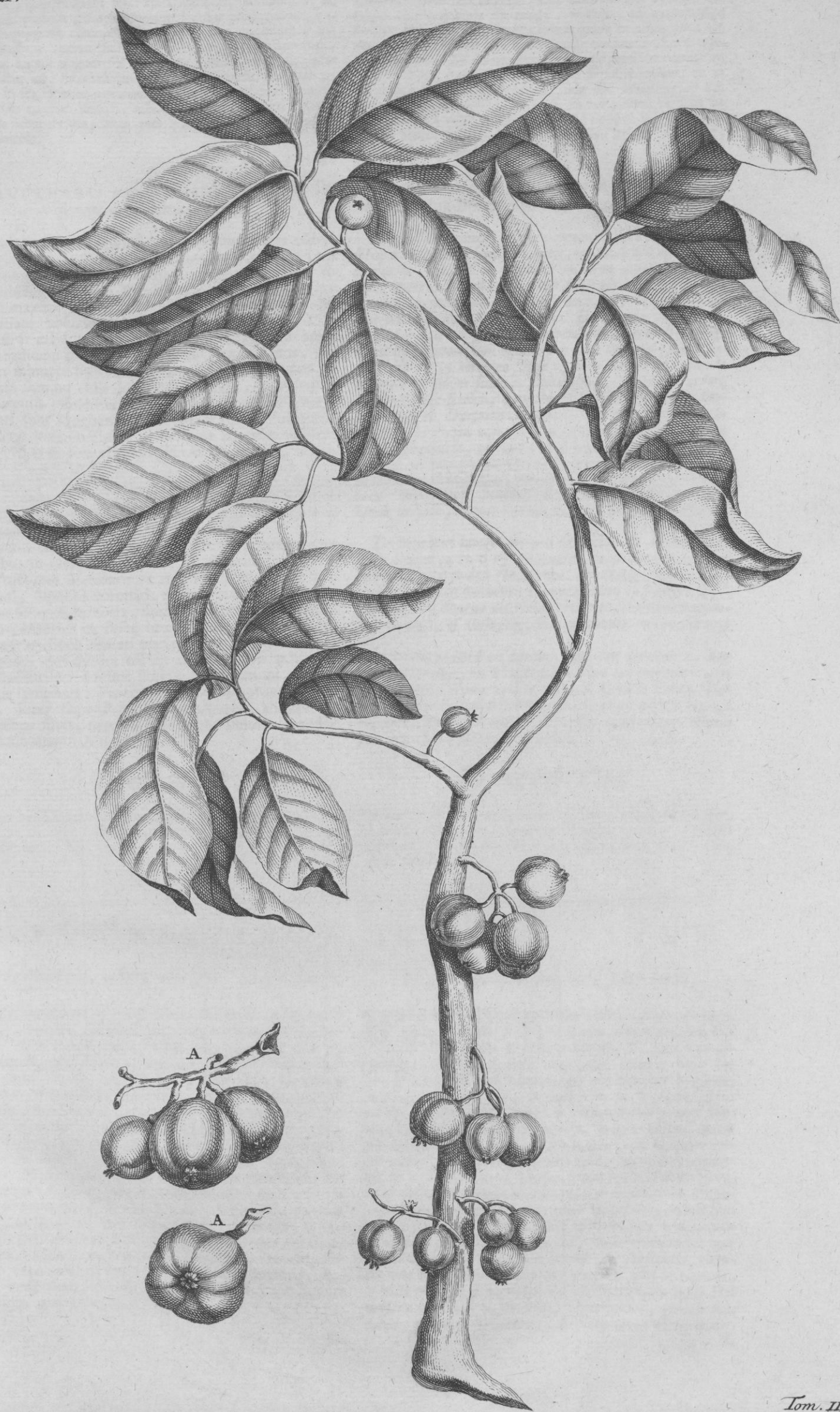
E. E. E. De *Zaatkorrels*.

AANMERKING.

Wyl de bloemen van dezen boom in de text niet beschreven worden, zal ik derzelver beschryving uyt de *Hortus Malabaricus* hier byvoegen.

De

Flores magnitudine Tilæ floribus haud diffimiles, itidem circa extremos ramulos inter folia rotundis, lanuginosis, ac purpureis petiolis glomeratim, non sparsim producantur, sensimque porrectis columellis umbellæ specie panduntur; triplici constant ordinae foliorum acuminatorum ac ruforum, quorum singuli ordines sex continent foliola, ac medius plane erectus est; inhærentque calici crasso, ruffo, ac lanuginoso, in sex lacinias acuminatas secto, sex candidis staminibus, rufis apicibus dotatis, mediam floris cavitatem & umbilicum occupantibus, inter quæ Stylus prodit, ipsius fructus rudimentum.

In AUCTUARIi capite Quarto Nani-Hua sequenti describitur modo.

Licet hæc arbuscula ob ejus nomen adfinis videatur esse generi Nani, ac quoque in Amboina progerminet, in Herbario tamen nostro non potui illam subjungere Nani speciebus, partim quum ejus forma maxime ab iis differat, partim quod nimis diu post illam observaverim: Arbor ipsa paulo altior & crassior est Limonio, sed fruticosior, paulo enim supra radicem plurimos emittit incurvos ramos, qui sese in minores breves ac firmos dividunt ramulos, in quorum fummo folia locantur solitaria, inordinata, longiusculis infidentia petiolis, qui prope folium geniculati sunt tanquam in Durionum foliis, inæqualis sunt hæc magnitudinis, a quatuor ad octo pollices longa, tres & tres cum dimidio lata, integra, in obtusum apicem desinentia. Non multum Nani folia referunt, sed melius cum illis Novellæ nigrae seu Salimoery conveniunt, vulgaris nempe formæ, superne glabra, inferne parum rugosa per protuberantes & obliquas admodum venulas, coloris gilvi.

Fructus tam ex ramis quam ex furculis progerminant brevibus in racemis, quatuor sexve simul juncti, instar fructuum Malaburae ex rotundo trigoni, raro quadrangoni, superius coronati, primo rotundi instar globorum sclopeti minoris, dein instar prunorum rotundorum, exterius ex fusco lutei ac molles & lanuginosi, interius sicco repleti nucleo.

Lignum ejus durum est ac durabile pro ædificiis, sed crassioribus constat fibris, quod cæsum dulcem emittit lympham: Fructus sine notabili progerminant flore. Inter Caju-Poeti crescit arborea, aliasque in minoribus filvis, nec alio huc usque innotuit nomine nisi Amboinensi Nani-Hua.

Tabula Nona

Ramum exhibet arboris, quæ Nani-Hua vocatur. Ubi Litt. A. ejus fructus majores & separatos sistit, ut ejus anguli melius dignoscantur.

CAPUT SEPTIMUM.

Metrosideros Amboinensis. Caju Bessi.

Metrosideros vulgaris arbor est multum a præcedentibus differens, hocque nomine tantum nota in insulis Amboinensibus, cujus cor seu internum lignum undique albo quasi lardo cinctum est ad palmæ circiter crassitiem, quod vulgo alburnum vocatur, uti supra de Ebenis fuit dictum; subsequenterque istiusmodi varia ligna, cuncta vero interna ligna seu corda intensioris coloris & solidioris substantiæ vocantur proprie Græco-Latina derivatione Melandryon, Malaice Dras, uti duriores plantarum radicumque nervi Ampulon vocantur. Sic quoque generaliter hic notatum volumus, omnes subsequentes fere arbores silvestres in mares & feminas esse distinctas, quarum illa mas habetur, qui durioris est substantiæ, minoraque gerit folia & fructus, ac copiosiores producit flores, cujus lignum ad tignum vulgo usurpatur. Femina vero mollius gerit lignum coloris levioris, majora vero folia, copiosioresque fructus, cujus lignum ad tigna non ita valet.

Sic

De bloemen zyn in grootte en gedaante aan die van de Linde-bloezem niet ongelijk, ook omtrent het uiterste der takjes voortkomende op ronde, wollige, en purperagtige steeltjes niet verspreit, maar veele te gelyk en allengskens zig verspreidende, die als een Umbella ofte een Sonne-scherp werden uitgebreidt. Zy hebben een driedubbelt getal van puntige en roffe blaadjes, waar van elk uyt zes blaadjes bestaat, en in het midden is 'er een overeindt, dog alle zitten zy op een dikke, roffe, en wollige kelk, die in zes punten verdeelt is, en hebben zes witte vezels, wat roffe noppen in het midden van de bloem staande, tusschen welke een styltje voortkomt, welke het beginzel van de vrucht is.

In het vierde Hoofdstuk van het Byvoegzel, wert de Nani-Hua-Boom op de volgende wyze beschreven.

Hoewel dit boompje volgens zynen naam, uit de maagschap van Nani schynt te wezen, ook mede een Amboinsch gewas is, zo heb ik nogtans in myn groot Werk het zelve onder de Nani-geflachten niet kunnen voegen, om dat het in gedaante al te veel daar van verschilt, en laat tot myn kennisse gekomen is. De boom is wat hooger en dikker dan een gemeene Limoen-boom, dog beestragt, want hy is schier van onderen op met kromme takken bezet, die zig in korte en styve ryskens verdeelen, aan 't uiterste derzelver staan de bladeren enkelt en zonder order, op langagtige steelen, dewelke by 't blad een knietje hebben gelyk de Durioens-bladeren. Zy zyn van ongelijke grootte, te weten van vier tot agt duymen lang, 3 en 3½ breed, ongekerft, en met een stompe spits. Zy gelyken weinig na Nani-bladeren, maar beter na die van Novella nigra of Salimoery, namentlyk van een gemeen fatsoen, boven glad, beneden wat ruig, wegens de uitstekende en zeer schuyns lopende aderen, en vaal-groen.

De vruchten hangen zo aan de takken als ryskens met korte trosjes, 4 en 6 by malkander, gelyk de vruchten van Malahuur, uyt den ronden wat drieboekig, zelden vierboekig, met een verheven kroontje boven op, eerst als pistool-kogels, daarna als ronde pruymen, buyten graauwgeel en zagt, of wolagtig, binnen gevult met een drooge beest.

Het hout is hard en durabel aan den buysbouw, dog wat grofdradig, in 't kappen geeft het een zoet water, en de vruchten schynen zonder bloeyzel voort te komen. Het groeit onder de Caju-Poeti boomen, en in andere lustige bosschen, zynde tot nog toe met geen andere naam bekend dan den Amboinschen Nani-Hua.

De negende Plaat

Vertoont een Tak van de Boom, die Nani-Hua genaamt wert. Alwaar Litt. A. aanwyft deszelfs vruchten byzonder in grooter gedaante, op dat deszelfs hoeken beter gezien zouden kunnen werden.

VII. HOOFDSTUK.

Gemeen Amboinsch Yzer-bout.

Het gemeene Yzer-bout is een boom veel van de voorgaande verschillende, ende met dien naam alleen in de Amboinsche Eylanden bekend, het geen men eygentlyk Yzer-bout noemt; van dezen boom is mede het bert of binnenste bout rondom met een wit spek omgeven, omtrent een hand dik, 't welk men in 't gemeen spint noemt, gelyk wy boven van de Ebbenbouten gezegt hebben, en nog verscheide diergelyke volgen zullen, maar alle diergelyke berten of binnen-bouten, die van een hooger couleur, en vaster substantie zyn, noemt men eygentlyk in 't Grieks Latyn Melandryon, in 't Maleys Dras, gelyk de harde zenuwen in de planten en wortelen Ampulon. Zo willen wy ook in 't generaal bekend gemaakt hebben, dat meest alle de volgende wout-boomen in manneken en wyfken onderscheiden worden, waar van men het voor 't manneken hout, het geen harder van substantie, kleender van bladeren en vruchten, en ryker van bloemen is, 't welk men ook gemeenelyk tot 't timmeren gebruykt. Het wyfken heeft een weker hout, ligter couleur, grooter bladeren, en meer vruchten, tot 't timmeren meest onnut.

C 3

Zo